

Ana dili - qurtuluş bayrağı

Ədəbi yaradıcılıqda mövzu seçimi və onun aktuallığı kimi məsələlər həmişə önəm verilən başlıca xüsuslar sırasında olmuşdur. Amma bunu da qeyd etmək lazımdır ki, Cənub ədəbiyyatında ana dili məsələsi son yüzillikdə prinsipial olaraq bu yanaşmadan həmişə yüksəkdə dayanmışdır. Belə ki, cənublu yazarlar harada yaşamalarından (vətəndə və ya mühacirətdə), hansı dünyagörüşə və ya hansı ədəbi cərəyana mənsubluqlarından asılı olmayaraq bu məsələyə heç vaxt "arzulanan mövzu", "aktual mövzu" anlayışları prizmasından yox, təbii insani haqq məsələsi, millətin ölüm-qalım məsələsi prizmasından yanaşmışlar.

Elə buna görə də gənc şair Şəlalə Cavanshir "Ana dilim" şeirində ana dilini haqlı olaraq qurtuluş bayrağı adlandırır:

Sən ölmədin, mənim Türkcəm!

Sən yaşayırsan bağrımızda,

Sən yaşayacaqsan aqlımızda,

Sənin üçün,

yalnız sənin üçün yaşayanlar var, Ana dilim!

Sən bizim gerçək qurtuluş bayrağımızsan, Türkcəm!

Bəlkə də elə bu cür yanaşmalara görə Cənubda ana dili ilə bağlı yazılan hər hansı ədəbi əsərə rəsmi dairələr istər-istəməz siyasi əsər, bu işlə bağlı fəaliyyətə isə təhlükəli siyasi fəaliyyət kimi baxırlar.

Ədəbiyyat təbiətdə, cəmiyyətdə və insan təfəkküründə baş verən hadisələrin aynasıdır fikri ilə razılaşmamaq mümkün deyil. Cənublu yazarların əsərlərinin incələnməsi də bu fikri birmənalı olaraq təsdiqləyir. Konstitusiyaya bazasının mövcudluğuna baxmayaraq, hələ də həll olunmadığından ana dili məsələsi çağdaş ədəbiyyatda bu gün də öz aktuallığını dayanıqlı şəkildə qoruyur. Demək olar ki, yaşlı nəsillə yanaşı, ədəbiyyata təzə gələn gənc nəslin nümayəndələri də bütün basqı və yasaqlara rəğmən heç bir halda bu məsələdən yan keçmirlər. Əksinə, ona get-gedə daha dərinləndirən yanaşır, yaşananları öz əsərlərində fərqli aspektlərdən bütün çıpaqlığı ilə, həm də bəzi istisnalarla heç bir radikallığa yol vermədən əks etdirirlər.

Elə buna görə də ustad şair Muradəli Qureyşi Qaflantı "Bizim kəndin birillik tarixi" adlı poemasında yazır:

Kimin ölkəsində haqqın yeyiblər,

Bu qədr dilinə böhtan deyiblər?

Kimin millətini, əslin danırlar,

Harda zülm oduna biz tək yanırırlar?

Çağdaş Cənub poeziyasının aparıcı simalarından biri olan Hadi Qaraçay da eyni fikirdədir. O, son yüz ildə millətin və onun dilinin başına açılan oyunları "Sonsuzluq" poemasında belə təqdim edir:

Yüz ildir dilimdə qüfil,

Alımda qulluq damğası,

Əllərimdə tapı qandah.

Böylə doğur, böylə yaşar, böylə ölürəm.

Cənublu yazarların ana dilinin hüquqları uğrunda mübarizəsinin başlıca istiqaməti, əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, onun məktəblərdə tədrisi ilə bağlıdır. Ana dilində təhsil olmamasının milli şüurda törətdiyi fəsadları onlar düzgün müəyyənləşdirib qiymətləndirir, gənclərin milli dəyərlər təməlinə yetişdirilməsinin birmənalı olaraq ana dilində təhsildən - tələb olan hər yerdə milli məktəblərin açılmasından keçəcəyini bildirirlər. Çünki məktəblər - toplumun tarixboyu əldə etdiyi bilgilərin gənc nəsillərə ötürülmə prosesinin icra olunduğu yerdir.

Ona görə də İsmayıl Cəmili "Yalanlar" adlı şeirində ana dilinə qoyulan yasaqlara, fars dilində təhsil sisteminə, onun başqa etnik toplumları öz kökündən uşaqlaşdırıb assimilyasiya etməyə aparən uydurma, qondarma və yalanlarla dolu olan məzmununa üsyan edərək yazır:

Bu oxullar, bu yuvalar

Bizdən deyil,

Bizim deyil.

Varaq-varaq qondarmadır,

Yazı-yazı uydurmadır,

Yalanlarla doldurmadır.

Kökümüzdən uzaqlaşmaq odağıdır,

Yadlaşmağın duzağıdır.

"İrəndəki mövcud quruluşun əleyhinə şeirlər yazmaqda" ittiham olunaraq dəfələrlə azadlıqdan məhrum edilib zindana atılsa da, tutduğu yoldan çəkilməyən ta-

nınmış şair-publisist Səid Muğanlı isə öz dilində yazma bilmədiyi üçün hətta üzr istəmək məcburiyyətində qalır:

Səni yazma bilmədim,

Bağışla, dilim,

Məni bağışla,

başqa bir dil öyrənirəm

yazma bilmək üçün!

Ana dili məsələsi Cənubda artıq o qədər ciddi hal almış, fikir və düşüncələrə o qədər hakim kəsilmişdir ki, sağçı, solçu, dindar və ya ateist olmasından asılı olmayaraq, özünü Azərbaycan türkü kimi hiss və ifadə edən hər bir qələm sahibinin ən önəmli dava məsələsinə çevrilmişdir. Bütün bunların nəticəsidir ki, hətta Qumda dini təhsil alan tanınmış şair və jurnalist Seyid Heydər Bayat belə bu misraları yazmağa məcbur olmuşdur:

İndi düzünü de:

Başqa dildə təsbeh çevirərkən

nə istəyirsən Tanrıdan?

Sevgilimin itkin ayaq izlərinə işıq salmağımı,

Yoxsa sənin səccadə dilinə alışımağımı,

Yoxsa

"Tanrım, oxuduğum laylaları unutsun oğlum!"

- deyirsən?

"Başibəlalı dilimiz" adlı satirik hekayəsində Əlirza Zihəq "sapı özümüzdən olan bir balta"nın azərbaycanlıların qədim dilinin guya əslində "hərzənd dili" olduğunu sübut etmək üçün min hoqqadan çıxdığını, Mərəndin Gəlinqaya kəndində iki ahıl talış tapıb zorla onlara qədim azərbaycanlı olduqlarını və bineyi-qədimdən bu torpaqlarda yaşadıklarını sübut etməyə çalışmasından bəhs edir. Amma qocalar "balta"nın bütün cəhdlərinə rəğmən öz zətlərini danmaq fikrində deyillər. Ona görə də "iki ayaqlarını bir başmağa dirəyib" etiraz edirlər:

- "Biz talış qədr və iki yüz il olmaz ki, bu torpağa gəlmişik! Dilimiz də talış dilidir!"

"Balta" isə öz "vəzifə"sini yerinə yetirməkdə ısrarlıdır. Hətta bu biabırçılıqdan sonra da fikrindən əl çəkmir və azərbaycanlıları monqolların türkləşdirməsi barədə kitab yazır və utanmadan qocaların dediklərini də özü bildiyi kimi "yozur". Əslində, bütün bunlar ciddi elmi, tarixi dəlillərə rəğmən İranda bəzi dairələrin hələ də azərbaycanlıları monqolların türkləşdirməsi haqda uydurulmuş cəfəng iddiadan əl çəkmək fikrində olmadıqlarının bədii ifadəsidir. Bu iddia nəinki anti-tarixi, antielmi, həm də antiməntiqidir.

Belə ki, istər-istəməz haqlı suallar doğurur: Əgər istilacı monqollar azərbaycanlıların dilini belə asanlıqla dəyişdirmək qüdrətinə sahib idilsə, onda nəyə görə onları monqollaşdırmaq əvəzinə türkləşdirirdilər? Monqollaşdırmaq onlar üçün daha asan və əlverişli deyildimi? "Dil dəyişdirmək bacarığı"na sahib olan monqollar işğal etdikləri ucuz-bucaqsız ərazilərdə azərbaycanlılardan başqa daha hansı xalqın və ya xalqların dilini dəyişdiriblər?

Öz əsərlərində İranda dil məsələsinin vəziyyətinə geniş yer verən ədiblərdən biri də hazırda Almaniyada mühacir həyatı yaşayan tanınmış yazar Əziz Səlamidir. O, bu utancverici problemə fərqli aspektlərdən yanaşır, məsələnin ciddiliyini ifadə etmək üçün bəzən hətta ağlasığmaz üsullara əl atır. Onun "Göylər məni it elə!" adlı əsəri bu baxımdan daha çox diqqəti cəlb edir. Müəllif yazır: "Mən bir insan olaraq, bu dünyada bu it qədr də deyiləm. O, istədiyini öz dilində ucadan deyər bilir. Amma mənim düşündüyümü öz dilimdə heç yavaşca da deməyə haqqım yoxdur. Mən deyəndə ki, bura mənim vətənimdir, bu dağlar, bu çöllər, bu çaylar, bu heyvanlar, bu insanlar mənimdir və mən də onlarınam, onda dilimi kəsir və boğazıma qurşun doldururlar".

Əlbəttə, fəryad xarakteri daşıyan bu sətirləri oxuyub üstündən sakitcə keçmək qeyri-mümkündür. Çünki bütün rəsmi sənədləri Allahın adının zikr edilməsi ilə başlayan və ilahi ədalətə iddia edən bir dövlətin öz vətəndaşları olan 30 milyonluq bir topluma qarşı 100 ilə yaxındır davam edən bu antibəşəri yanaşmanı XXI əsrdə belə hələ də aradan qaldırması haqlı sual doğurur: Əgər dünyadakı hər kəs kimi, azərbaycanlıları və onların dilini də Allah yaradıbsa, onda bu inkar siyasəti Allahın əleyhinə deyilmi?..

Hazırda həm ictimai həyatda, həm də ədəbiyyatda ana dilinin hüquqları uğrunda mübarizənin liderlərindən biri də Cənubi Azərbaycanın milli şairi və rəssamı kimi tanınan Hüseyn Cəfəridir. Şair əksər əsərlərində, o cümlədən "Savalan" poemasında Azərbaycan türklərinin və onların dilinin aşağılanmasına, "İrənin milli birliyi tələb edir" kimi, məntiqsiz və antiinsani bəhanələrlə sıradan çıxarılmasına qarşı əsl ziyalı təkpiyə göstərir. Onun qənaətinə görə xalqın, yurdunun və ana dilinin təəs-sübünü çəkməyən, ana dilinə, ədəbiyyatına, milli mədəniyyətinə sahib çıxmıyan kəs ən yüksək mövqeyə çatsa, ən ali kürsüdə oturmağa nail olsa belə milli mənəvi dəyərlərin qoruyucusu ola bilməyəcək.

İranda Azərbaycan türkcəsinin düşdüyü mövcud durumu düzgün qiymətləndirən H.Süleymanoğlu haqlı olaraq yazır: "Əgər dil varlığın evidirsə, onda biz azərbaycanlılar uçurulmuş bir evdə yaşamaq zorunda qalmışıq". Ona görə də o, şair və yazarları özlərinin bu "uçurulmuş ev-varlıq"larını yenidən tikib abadlaşdırmağa çağırır. Bu çağırış həm də ana dilini arxaik, lüzumsuz ərəb və fars sözlərdən təmizləyib hər kəsin anlaya biləcəyi bir vəziyyətə gətirməyə çağırış kimi də başa düşmək olar.

Bəlkə də elə buna görə Fəriba İbrahimi "Ana dilim" şeirində ana dilinin millətin yaşatdığı ən böyük dəyər olduğunu qeyd etməklə yanaşı, onun özünün yabançı sözlərdən qorunmalı olduğunu önə çəkir:

Sənlə yaşayıram, səninlə varam,

Ruhuma, qəlbimə göz, ana dilim.

Sənsən əsgin günüm, sən gələcəyimi

Yabançı sözlərə döz, ana dilim.

Cənublu çağdaş yazarların İslam inqilabından sonra ana dili ilə bağlı nəşr etdirdikləri əsərlərin tədqiqi aşağıdakıları göstərir:

- Cənublu yazarlar harada yaşamalarından asılı olmayaraq ana dilinin hüquqları uğrunda mübarizənin yenə də ön sırasındadırlar;

- onların nəşr etdirdikləri əsərlərin əksəriyyəti nəinki separatçılıq - İrənin parçalanması ideyasını daşımır, əksinə, vahid İran dövləti hüduqları daxilində bərabər hüquqlu vətəndaşlıq ideyalarını təbliğ edir;

- bəzi rəsmi dairələrin milli azadlıq hərəkatı xofu altında ölkənin parçalanması ilə bağlı əndişələrinə əsas verərək faktlara ədəbi əsərlərdə demək olar ki, rast gəlinmir;

- ana dilində təhsil və milli hüquqların reallaşdırılması ilə bağlı irəli sürülən tələblər xalq referendumu yolu ilə təsdiqlənmiş ölkə konstitusiyası çərçivəsindən kənara çıxmır;

- cənublu yazarların böyük əksəriyyəti ana dilinin Şimalda mövcud olan ədəbi dil normalarına uyğun şəkildə - vahid ədəbi dil müstəvisində inkişafını dəstəkləyir; bununla yanaşı, Cənub üçün yeni dil normaları yaradılması, eləcə də ortaq dil kimi Türkiyə türkcəsinə keçmə çağırışları da eşidilir.

Fikrət SÜLEYMANOĞLU,
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat
İnstitutunun böyük elmi işçisi